

S. V. Dobrovska

The Directions of Use of the Integrated Abstract Data Base «Ukrainika Naukova»

The principles and dynamics of the data base «Ukrainika Naukova» filling, directions of its usage are considered. Data on the publication of thematical series of UAJ «Dzherelo» are provided.

Key words: abstract data base «Ukrainika Naukova», search of information, scientometrical research, UAJ «Dzherelo».

УДК 002.63(477):002.1-028.14:004.6

*I. В. Балагура,
аспірантка Інституту проблем реєстрації інформації НАН України*

**ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
РЕФЕРАТИВНОЇ БАЗИ ДАНИХ «УКРАЇНІКА НАУКОВА» ТА
РЕФЕРАТИВНОГО ЖУРНАЛУ «ДЖЕРЕЛО»**

У статті проаналізовано критерії оцінювання реферативних ресурсів; представлено міжнародні реферативні ресурси та визначено основні напрями їхнього розвитку. На основі аналізу надано рекомендації з удосконалення реферативної бази даних «Україніка наукова» та реферативного журналу «Джерело».

Ключові слова: реферативна база даних, реферативна інформація, програмне забезпечення, реферативний журнал «Джерело», реферативна база даних «Україніка наукова», РЖ ВІНІТІ, реферативний ресурс Scopus.

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток наукової інформації зумовив появу значної кількості реферативних журналів. Крім того, з розвитком глобальної мережі Інтернет у середині ХХ століття з'явилися електронні реферативні бази даних. Сьогодні в умовах конкуренції та за великого обсягу інформаційних джерел реферативний журнал повинен відповідати значній кількості вимог, які забезпечують якість, повноту та зручний пошук інформації.

Метою статті є аналіз провідних реферативних ресурсів; головним завданням – визначення основних напрямів подальшого розвитку реферативної бази даних (БД) «Україніка наукова» та реферативного журналу (РЖ) «Джерело».

Аналіз наукових досліджень. На сьогодні немає стандартів для реферативних ресурсів – в оцінюванні реферативних баз даних можна використовувати тільки стандарти для програмного забезпечення. Виокремлюють лише інтуїтивні, загальні критерії для порівняння сучасних реферативних баз даних та реферативних журналів.

Розглянемо параметри оцінювання реферативної бази даних, представлені в роботі О. В. Кирилової [9]. До них належать: кількісні характеристики БД (кількість джерел, кількість документів, хронологічні рамки); якісні параметри джерел, що обробляються (тематичний обсяг, типи документів, показовість джерел); оцінювальні показники (імпаکت-фактор тощо); мова; пошукові можливості (види запитів, можливості ітерації, показники повноти, точності, підключення додаткових лінгвістичних засобів); «зручність» інтерфейсу (простота); можливості й різноманітність отримання та збереження результатів пошуку (формати виведення, варіанти збереження тощо); доступ до повних текстів; додаткові можливості (ведення особистих папок, індивідуальне інформування).

Вужчими і конкретнішими є характеристики авторів праці «Критерии качества библиографических баз данных» [6]: предметна область; джерела формування; повнота відображення першоджерел; достовірність інформації (науковий характер та рецензування відображених першоджерел); періодичність; оперативність чи актуальність даних; структурованість документів (наявність класифікатора, тезауруса, опису пошукових полів); цілісність (генерація єдиної БД і можливість випуску окремих фрагментів); глибина ретрофонду.

Представлені критерії оцінювання якості реферативних баз даних уможливають теоретичне порівняння конкретних реферативних ресурсів. Слід зауважити, що, здійснюючи пошук у реферативній БД, користувач не замислюється над критеріями, яким вона відповідає, а лише прагне оперативно відшукати конкретні відомості. Звичайно, додаткова інформація та сервіси

також надають переваг БД, але найголовнішим критерієм для реферативних ресурсів залишається своєчасне й повне відображення всіх наукових джерел.

Основна частина. Загальний недолік усіх реферативних ресурсів – неможливість повного тематичного та видового відображення всіх першоджерел, тобто не існує універсальної реферативної БД чи реферативного журналу, які б повністю звільнили науковців від потреби пошуку в різних БД [9]. Сьогодні відомо безліч реферативних ресурсів, серед яких багато політематичних, таких як БД Всеросійського інституту наукової та технічної інформації Російської академії наук (ВІНІТІ РАН), Scopus, Web of knowledge та ін. Наявні також і спеціалізовані на окремих дисциплінах БД, наприклад, Міжнародна бібліографія суспільних наук (IBSS – The International Bibliography of the Social Sciences), MEDLINE (реферативна БД Національної медичної бібліотеки США), Inspec (реферативна БД науково-технічної інформації), в яких можна знайти більше матеріалу з певної предметної сфери, але вони також не є повними.

Серед поширених в Україні зарубіжних загальнотематичних реферативних ресурсів необхідно відзначити базу даних Scopus і реферативні журнали ВІНІТІ РАН [4; 14]. Ці ресурси отримали світове визнання та найбільш активно використовуються українськими споживачами.

База даних Scopus почала поширюватися в мережі Інтернет у листопаді 2004 р. Нині молода база даних стала найбільшим у світі реферативним ресурсом наукової періодики. Загалом БД Scopus налічує близько 41 млн записів (станом на липень 2010 р.). Приблизно 1,7 млн рефератів додається щороку, тобто – 7 750 рефератів щодня. База даних містить реферати періодичних видань, книжкових серій, матеріалів конференцій, у тому числі записи, датовані з 1823 р. [14]. За тематикою БД охоплює науки про життя (20 %), фізичні (32 %), соціогуманітарні (17 %), медичні науки (31 %), усього налічується 24 тематичних розділи. До БД надають матеріали видавці з Європи, Середнього Сходу та Африки, – їхня частка становить 52 % від загального

обсягу, Північна Америка – 36 %, Азійсько-Тихоокеанський регіон (9 %), Південна Америка (3 %) [11].

Достовірність інформації в БД забезпечується перевіркою журналу експертною радою. Критерії перевірки: тематичний обсяг, актуальність, новизна тематики, якісне резюме англійською мовою, якісне рецензування, популярність журналу, наявність бібліографічних посилань у романському алфавіті, склад редакційної колегії, регулярність і своєчасність видання, відповідність анотацій змісту публікацій, відповідність публікацій цілям видання, наявність ISSN, якісного сайту англійською мовою, цитування, *h*-індекс, продуктивність за кількістю публікацій. До того ж редакція журналу має постійно дотримуватися встановленої редакційної концепції за цілями та обсягом видання [12]. Крім зручного інтерфейсу, Scopus щодня пропонує посилання на повний текст джерела, нові щоденні надходження публікацій, профіль авторів та оцінку автора за допомогою *h*-індексу, індекси цитування, аналізатор журналів (метрики SJR та SNIP), профіль організацій, ланцюги патентів та веб-ресурсів, що посилаються на джерело, менеджер завантаження документів. Адміністрація Scopus приділяє значну увагу наукометричній складовій, оскільки зацікавленість користувачів нею останнім часом різко зросла [3]. Нагадаємо, що науковцю відповідає *h*-індекс, якщо *h* із його *N_p* публікацій мають хоча б *h* цитувань кожна, на відміну від інших (*N_p-h*) публікацій [3]. Показник SNIP (Source Normalized Impact per Paper) відображає вплив контекстної цитованості журналу, що дозволяє безпосередньо порівнювати журнали різної тематики, беручи до уваги частоту, з якою автори цитують інші джерела, швидкість розвитку цитування, а також ступінь охоплення літератури даного напрямку БД [13]. SJR (SCImago Journal Rank) надає можливість оцінити науковий престиж робіт науковців, використовуючи кількість вагомих цитат на кожний документ. Кожен журнал, цитуючи опублікований у них матеріал, наділяє відповідним «престижем» або рейтингом інші видання [7].

Станом на 2010 р. у Scopus проіндексовано зміст 35 українських журналів та один збірник матеріалів конференції [4]. У рейтингу SJR можна переглянути статистику українських журналів за даними 1996–2008 рр. За цей період у всіх галузях знань за кількістю публікацій Україна посідає 33 місце, а за кількістю цитувань – 41. *H*-індекс України становить 106 – це 42 місце серед країн світу. За кількістю публікацій найвищий рейтинг Україна має в галузі механіки матеріалів (9 місце серед країн світу), найнижчий – у галузі стоматології (110 місце) [16]. 60–80 % українських статей у БД не цитуються взагалі, а основними недоліками, що перешкоджають більшості видань НАН України увійти у Scopus, є відсутність англomовної, зручної веб-сторінки видання [7]. БД Scopus видавництва Elsevier може слугувати прикладом введення додаткових сервісів та наукометричних компонентів. Крім того, ця БД нині є однією з найвпливовіших у світі, оперативно реагує на потреби користувачів і постійно покращує інтерфейс для зручнішого користування, а також активно наповнюється. Останні зміни в Scopus спрямовані на поглиблення ретрофонду та вдосконалення наукометричної складової.

Реферативний журнал ВІНІТІ, що видається з 1952 р., має найбільший досвід серед наведених реферативних ресурсів. У цьому РЖ публікуються реферати праць із природничих, точних та технічних наук, економіки та медицини. Реферуванню підлягають книги, серійні, картографічні та фірмові видання, зарубіжні дисертації, патентні та нормативно-технічні документи, депоновані наукові роботи. Щорічно у РЖ відображається близько одного мільйона документів, серед яких більш ніж 30 % отримані з російських джерел. Щомісяця видається 232 випуски РЖ різних тематик. Російський РЖ – багатотомне видання, що має авторські, предметні та спеціалізовані покажчики (патентний, формульний, фактографічний, символний). ВІНІТІ РАН також пропонує БД, що містить матеріали з 1981 р. – понад 28 млн документів. Крім БД у мережі, ВІНІТІ РАН розповсюджує копії РЖ на портативних носіях. Для пошуку в електронному РЖ також наявний зручний інтерфейс із можливостями пошуку за більш ніж 20 ознаками, що входять в опис документа, можливе

використання словника при складанні пошукових запитів та пошук за словником. Додатково існує можливість зберігання запитів для подальшого багатократного їх використання, допомога надається в окремих вкладках та у контекстному меню. Перевагою також є експорт результатів пошуку в файл у різних форматах. Розподіл за тематичними розділами в БД такий: біологія – 22,5 %, фізика й астрономія – 12 %, хімія та хімічні технології – 11 %, наука про Землю – 9 %, автоматика та радіоелектроніка – 7,5 %, медицина – 7 %, машинобудування – 6,5 %, математика – 4 %, охорона навколишнього середовища та енергетика – по 3,8 %, транспорт та економіка промисловості – по 3 %, металургія – 2,7 %, механіка – 2,4 %, електротехніка – 1,6 %, інформатика та видавнича справа – 0,9 % [10]. Розподіл тільки російських видань, без урахування зарубіжних джерел, відрізняється від попереднього: економіка промисловості – 82 %, транспорт – 53 %, науки про Землю – 52 %, енергетика – 45 %. Останніми у даному розподілі є біологія – 32 %, хімія та хімічні технології – 25 %, фізика та астрономія – 18 %. За цими даними можна простежити основні тенденції розвитку науки в Росії.

У РЖ/БД ВІНІТІ розроблено і використовуються методи попередньої оцінки і відбору журналів (окремо для іноземних, окремо для російських), а також методи корегування потоку за результатами обробки та включення до РЖ/БД. Ключовими критеріями у ВІНІТІ для відбору іноземних журналів є: відображення журналу в реферативних виданнях й індексах інформаційних центрів, науковий статус журналу, наявність рецензування статей до їх публікації, електронної повнотекстової форми в режимі он-лайн, схвалення редакторами випусків РЖ нового видання після відповідного експертного оцінювання. Критерії оцінки для відбору російських видань ширші та чіткіші: науковий характер видання, належність до видань РАН, наявність попередньої версії у списку ВАК, перекладної версії журналу, імпаکت-фактор журналу за JCR (Journal citation reports), наявність ISSN, входження в іноземні БД та індекси, наявність веб-сайту, доступу он-лайн до повного тексту, рецензування, інших електронних та мікроформ, дотримання структури наукового журналу,

показники використання у ВІНІТІ [10]. Вхідна інформація аналізується за допомогою спеціалізованої, розробленої у ВІНІТІ РАН інформаційної «Автоматизованої системи комплектування та реєстрації науково-технічної літератури» [1]. Ця система виконує процеси комплектування наукової інформації, облік вхідних примірників, реєстрацію випусків видань, аналітичну обробку і тематичну розмітку виділених документів. Крім попередньої обробки, журнали постійно рецензуються експертами, здійснюється їх оцінювання. У результаті досліджень, що проводились у 2007 р., у БД виявлено 300 російських журналів недостатнього рівня, що були вилучені [5].

Директор ВІНІТІ РАН, академік РАН Ю. М. Арський зазначив, що подальший розвиток інформаційних продуктів заплановано у таких напрямках: удосконалення структури та якості наповнення БД ВІНІТІ РАН; повне відображення наукових видань російською мовою; реферування іноземних джерел за пріоритетами розвитку науки, техніки, технологій; додавання ретроспективної інформації з 1952 р.; розвиток аналітичних досліджень науково-технічного потенціалу; створення та підтримання адресно-бібліографічної БД провідних спеціалістів та науковців Росії [2].

Отже, на основі аналізу сучасних реферативних ресурсів можна розробити основні рекомендації подальшого розвитку реферативної БД «Україніка наукова» та РЖ «Джерело».

Одним із основних критеріїв оцінювання реферативного ресурсу є достовірність інформації, що реферується. Найбільш якісно та відповідально до цієї проблеми підійшов ВІНІТІ РАН. Ця наукова установа використовує рецензування першоджерел, інші ж більше покладаються на власні наукометричні показники та відповідні норми. Необхідно відзначити, що рецензування є найбільш трудоємним та дорогим, проте ефективним засобом. Для реферування українських видань необхідно використовувати дешевий та ефективний спосіб відбору першоджерел, поєднавши експертне оцінювання, наукометричний апарат та чинні норми відбору. Серед основних цілей подальшого розвитку, визначених ВІНІТІ РАН, можна виокремити

удосконалення програмного забезпечення. Розвиток електронних інформаційних ресурсів та інформаційних систем щодня надає нові можливості для полегшення обробки даних та зручного пошуку інформації. Слід відзначити, що провідні установи, котрі формують реферативні ресурси, здійснюють максимально автоматизовану обробку первинної інформації, що забезпечує швидке та об'ємне наповнення і зручний інтерфейс, який дозволяє користувачу швидко знайти необхідну інформацію. Для подальшого розвитку української реферативної системи слід розвивати програмне та апаратне забезпечення для опрацювання та представлення інформації.

Надскладним завданням для реферативних ресурсів, які охоплюють видання з усього світу, є відображення всіх існуючих видань у кожному тематичному розділі. Усі вітчизняні організації, задіяні у формуванні реферативних ресурсів, докладають значних зусиль для поглиблення ретроспективи БД.

Значну увагу у БД Scopus приділено наукометричному апарату. За допомогою наукометричних показників, які розраховуються на основі цих БД, визначається науковий рівень дослідників, дослідних установ, розподіляються кошти для досліджень та грантів, визначається можливість входження у самі БД, а також вирішуються інші важливі питання. Об'єктивність кожного висновку, що ґрунтується на використанні наукометричних обчислень, значною мірою залежить від вмісту БД та повноти відображення в ній тематики та методики обчислень. Тому важливо враховувати всі умови і вдумливо використовувати результати наукометричних досліджень. Для реферативної БД «Україніка наукова» необхідно розробити наукометричний апарат, який дозволить поліпшити роботу реферативної системи та об'єктивно відображувати стан і тенденції українських видань. Для національної системи реферування завдання охопити всі видання та оцифрувати видання попередніх років хоча б однієї тематики значно простіше. Найближчим часом українській реферативній системі важливо обрати пріоритетну галузь науки України, видання якої будуть представлені повною мірою.

Висновки. Реферативна БД «Україніка наукова» та реферативний журнал «Джерело» – молоді реферативні ресурси, які за окремими параметрами відстають від всесвітньо відомих. Тому необхідно визначити пріоритетні напрями розвитку, серед яких основними є: підвищення вимог до першоджерел, удосконалення програмного та апаратного забезпечення, збільшення обсягів сучасної реферативної інформації, поглиблення ретроспективи та розроблення наукометричного апарату, пристосованого для дослідження тенденцій української науки.

Література

1. *Алексеев, В. М.* Использование интернет-ресурсов в процессах формирования информационных продуктов РАН / В. М. Алексеев, Т. Н. Чернобровская // Международная конференция «НТИ-2007», Москва, 24–26 октября 2007 г. – М., 2007. – С. 5–8.
2. *Арский, Ю. М.* ВИНТИ в решении проблем современной информатики / Ю. М. Арский // Международная конференция «НТИ-2007», Москва, 24–26 октября 2007 г. – М., 2007. – С. 3–5.
3. *Балагура, І. В.* Проектування моделі українського рейтингу наукових публікацій / І. В. Балагура // Бібл. вісн. – 2010. – № 4. – С. 40–48.
4. Всероссийский институт научной и технической информации [Электронный ресурс]: [науч.-информ. портал]. – Текст. дан. – М., 2011. – Режим доступа: <http://www2.viniti.ru/>. – Загл. с экрана.
5. *Дивильковская, Т. Ю.* Тематическое распределение российских журналов, отражаемых в РЖ ВИНТИ [Электронный ресурс] / Т. Ю. Дивильковская, О. В. Кириллова, Н. С. Солошенко // Двенадцатая Международная Конференция и Выставка «LIBCOM-2008», г. Звенигород, Московская обл., 17–21 ноября 2008 г. – Текст. дан. – М., 2008. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/libcom8/15.pdf>. – Загл. с экрана.
6. *Ефременкова, В. М.* Критерии качества библиографических баз данных / В. М. Ефременкова, О. Б. Старцева, Н. Ф. Чумакова // Науч.-техн. информ. Сер. 2, Информ. процессы и системы. – 2009. – № 2. – С. 25–29.
7. Журнали НАН України і Scopus: актуальні питання [Електронний ресурс] / [Я. С. Яцків та ін.] // Наука України у світовому інформаційному просторі: [зб. ст.: електрон. версія] / НАН України. – Текст. дані. – К., 2009. – Вип. 2. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/publications/books/serii/academy/1102010/Documents/2009_02/a2.pdf. – Назва з екрана.
8. *Кириллова, О. В.* Зарубежные и отечественные реферативные ресурсы в информационном обслуживании российских пользователей / О. В. Кириллова // Науч. и техн. б-ки. – 2006. – № 1. – С. 13–17.

9. Кириллова, О. В. Место информационных продуктов ВИНТИ в среде электронных ресурсов по науке и технике / О. В. Кириллова // Информ. ресурсы России. – 2008. – № 2. – С. 9–11.

10. Кириллова, О. В. Обзор критериев отбора первоисточников в отечественные и зарубежные реферативные и аналитические базы данных [Электронный ресурс]: [презентация] / Кириллова Ольга Владимировна // «Science online: Электронные информационные ресурсы для науки и образования»: четырнадцатая междунар. науч.-практ. конф., 23–30 мая 2010 г., г. Агадир, Марокко. – Текст. дан. – М., 2010. – Режим доступа: http://elibrary.ru/projects/conference/morocco2010/seminar_10_1_program.asp. – Загл. с экрана.

11. Савенкова, Л. В. Роль библиометрических исследований в управлении научной деятельностью вуза [Электронный ресурс] / Л. В. Савенкова, В. Н. Волынец // Семнадцатая Международная Конференция «Крым 2010» «Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры, образования и бизнеса», г. Судак, 5–13 июня 2010 г. – Текст. дан. – Автономная республика Крым, 2010. – Режим доступа: <http://www.gpntb.ru/win/interevents/crimea2010/disk/133.pdf>. – Загл. с экрана.

12. Соболев, В. А. Elsevier – новые горизонты аналитики [Электронный ресурс]: [презентация] / Вадим Соболев // «Science online: Электронные информационные ресурсы для науки и образования»: четырнадцатая междунар. науч.-практ. конф., 23–30 мая 2010 г., г. Агадир, Марокко. – Текст. дан. – М., 2010. – Режим доступа: http://elibrary.ru/projects/conference/morocco2010/seminar_10_1_program.asp. – Загл. с экрана.

13. Moed, H. F. Measuring contextual citation impact of scientific journals / Henk F. Moed // Journal of Informetrics. – 2010. – Vol. 4, Issue 3, July 2010. – P. 265–277.

14. Scopus [Электронный ресурс] // Вікіпедія : віл. енцикл. – Текст. дані. – К., 2011. – Режим доступа: <http://uk.wikipedia.org/wiki/Scopus/>. – Назва з екрана.

15. Scopus [Electronic resource]. – Text data. – Amsterdam, 2011. – Mode of access: <http://www.scopus.com>. – Title from the screen.

16. SCImago Journal & Country Rank [Electronic resource]. – Text data. – [USA], 2011. – Mode of access: <http://www.scimagojr.com/>. – Title from the screen.

И. В. Балагура

Перспективы развития реферативной базы данных «Украиника научная» и реферативного журнала «Джерело»

В статье проанализированы критерии оценивания реферативных ресурсов; представлены международные реферативные ресурсы и определены основные направления их развития. На основе анализа приведены рекомендации по усовершенствованию реферативной базы данных «Украиника научная» и реферативного журнала «Джерело».

Ключевые слова: реферативная база данных, реферативная информация, программное обеспечение, реферативный журнал «Джерело», реферативная база данных «Украиника научная», РЖ ВИНТИ, реферативный ресурс Scopus.

I. V. Balagura

Development Prospects of the Abstract Data Base «Ukrainika Naukova» and Abstract Journal «Dzherelo»

In the article the evaluation criteria for the abstract resources are analyzed; some international abstract resources are presented, the main tendencies of their development are defined. On the basis of analysis, some recommendations on improving the abstract data base «Ukrainika Naukova» and the abstract journal «Dzherelo» are suggested.

Key words: abstract data base, abstract information, software, abstract journal «Dzherelo», abstract data base «Ukrainika Naukova», AJ VINITI, abstract resource «Scopus».

УДК 002.1-028.14:004.6]:37

I. Й. Коваленко,

зав. відділу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського

**РЕФЕРАТИВНА ІНФОРМАЦІЯ З ПИТАНЬ ПЕДАГОГІКИ І
ПСИХОЛОГІЇ У ЗАДОВОЛЕННІ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОТРЕБ ОСВІТЯН**

Розглянуто значення галузевої реферативної бази даних із проблем педагогіки, психології та освіти, створеної кооперативними зусиллями освітянських бібліотек мережі Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України та Національної академії педагогічних наук України.

Ключові слова: *інформаційні технології, реферативна інформація, інформаційні ресурси, галузева реферативна база даних, освітянські бібліотеки.*

Постановка проблеми. Сьогодні інформаційні технології впроваджуються в наукову роботу всіх ланок освітніх інституцій. Завдяки розвитку корпоративних бібліотечних систем з'явилася можливість забезпечити користувачів новими видами інформаційних продуктів і послуг, створених за допомогою об'єднання інформаційних ресурсів бібліотек. До таких продуктів можна віднести, насамперед, реферативні бази даних (РБД), які є джерелом наукових досліджень. Найуспішнішим прикладом корпоративної діяльності бібліотек, інформаційних центрів, наукових установ, навчальних закладів, видавництва та видавничих організацій тощо є загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова», створена Національною бібліотекою України